



„Wychowanie w Rodzinie” t. XXXI (4/2024)

nadesłany: 30.09.2024 r. – przyjęty: 15.12.2024 r.

Agnieszka ROSZKOWSKA*

Jakość życia rodzinnego małżonków posiadających dzieci i małżeństw bezdzietnych z wyboru

Quality of family life of spouses with children and couples childless by choice

Abstrakt

Cel. Współcześnie obserwujemy liczne przemiany, którym podlega instytucja małżeństwa i rodziny (Kwak, 2012; Strawińska, 2019; Szymczak, 2022). Badacze, którzy oceniają kondycję współczesnych małżeństw i rodzin, podzielili się zasadniczo na przeciwstawne fronty. Jedni uważają, że obecnie mamy do czynienia z kryzysem małżeństwa i rodziny czy wręcz zanikiem tych instytucji, natomiast inni mówią jedynie o nieuniknionym procesie ich przemian. Systematycznie spada liczba osób, które zawierają związek małżeński, wzrasta natomiast liczba par rozwodzących się czy decydujących się na wybór alternatywnej formy życia, takiej jak kohabitacja czy życie w pojedynkę. Urodzenie dziecka jest kwestią świadomego wyboru, a nie obowiązku, co przyczynia się do wzrostu zjawiska odsuwania w czasie decyzji prokreacyjnych albo też całkowitej rezygnacji z potomstwa. Ciekawe zatem wydaje się w tym kontekście ustalenie wzajemnych oddziaływań pomię-

* e-mail: ajroszkowska@gmail.com

Uniwersytet Bielsko-Bialski, Wydział Humanistyczno-Społeczny, Instytut Pedagogiki,
Willowa 2, 43-309 Bielsko-Biała, Polska

Bielsko-Biała University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Institute of
Pedagogy, Willowa 2, 43-309 Bielsko-Biała, Poland

ORCID: 0000-0002-1132-8840

dzy motywacją do pozostania bezdzietnym a korzyściami i kosztami z posiadania dzieci u osób zawierających małżeństwo, a także określenie różnic w jakości związków pomiędzy małżeństwami posiadającymi potomstwo i małżeństwami bezdzietnymi z wyboru. Badania mają na celu dokonanie psychologicznej charakterystyki małżeństw bezdzietnych z wyboru przy równoczesnej próbie ich porównania z małżeństwami posiadającymi potomstwo. Analiza relacji pomiędzy małżeństwami posiadającymi potomstwo i małżeństwami bezdzietnymi z wyboru pozwoli na ocenę jakości związków tworzonych przez nie w wymiarach komunikacji małżeńskiej i stylów rozwiązywania konfliktów.

Metody i materiały. Ankieta (przygotowana w dwóch wersjach – dla małżeństw z potomstwem oraz małżeństw bezdzietnych z wyboru), Kwestionariusz Dobranego Małżeństwa (KDM-2) M. Płopy, Kwestionariusz Komunikacji Małżeńskiej (KKM) M. Płopy.

Wyniki i wnioski. Przeprowadzone badania wykazały istotne różnice.

Słowa kluczowe: rodzina, małżeństwo, dziecko, bezdzietność, jakość związku.

Abstract

Aim. Today, we observe changes to the institution of marriage and family (Kwak, 2012; Strawińska, 2019; Szymczak, 2022). Researchers assessing the condition of contemporary marriages and families have divided themselves into opposing camps. Some believe that we are currently dealing with a crisis of marriage and family. Couples divorcing or deciding to choose an alternative form of life is on the increase. A child is a matter of conscious choice, not an obligation, which contributes to the growth of the phenomenon of conscious postponement of procreative decisions or a complete renunciation of it. It seems interesting in this context to determine the mutual interactions between motivation, the intention to remain childless, and the benefits and costs of having children of people entering into marriage, as well as to determine the perception of the quality of relationships between marriages with children and marriages childless by choice. The aim of the research is to characterize the psychological characteristics of couples childless by choice and to compare them with couples with children, which will allow for an assessment of the quality of the relationships they create in such dimensions as marital communication and conflict resolution style.

Methods and materials. The research aims to compare and contrast the psychological characteristics of marriages childless by choice with marriages with children. Analysis of the relations between marriages with children and marriages childless by choice will allow for an assessment of the quality of relationships created by them on such dimensions as: communication, conflict resolution, styles,

Results and conclusion. The conducted research revealed significant differences.

Keywords: family, child, marriage, relationship quality, childlessness.

Współcześnie obserwujemy liczne przemiany, którym podlega instytucja małżeństwa i rodziny (Kwak, 2012; Strawińska, 2019; Szymczak, 2022). W 2021 roku miał miejsce Narodowy Spis Powszechny Narodowości i Mieszkań (GUS, 2024). Dzięki spisowi możemy prześledzić, jak zmieniły się polskie rodziny. Dane z w/w spisu powszechnego pokazują również zmiany w stylu życia Polaków. Mówi się wręcz o rewolucji globalnej w tej sferze życia (Szymczak, 2022). Systematycznie spada liczba osób, które zawierają związek małżeński, wzrasta natomiast liczba par rozwodzących się czy decydujących się na wybór alternatywnej formy życia takiej jak kohabitacja czy życie w pojedynkę. Jak wynika z danych CBOS, na przestrzeni ostatnich 10 lat spadła liczba małżeństw, za to wzrosła liczba par pozostających w niesformalizowanych związkach. W 2021 roku było ich blisko 553 tys., a w 2011 – 316,5 tys. Małżeństw z dziećmi jest w kraju 4,2 mln, a małżeństw bezdzietnych 3 mln. Współcześnie popularna jest teoria tzw. drugiego przejścia demograficznego, odnosząca się do przemian małżeństwa i rodziny, zwracająca uwagę na zmiany toczące się w Europie od początku lat 60. XX wieku (Slany, 2008; Szlendak, 2010; Szymczak, 2022). Według tej teorii główną przyczyną przemian obserwowanych dzisiaj są procesy modernizacji, powodowane takimi zjawiskami jak urbanizacja, industrializacja, dominacja sektora usług, rozwój medycyny, łatwość dostępu do takich metod antykoncepcji, demokratyzacja, wzrost autonomii jednostek. Przemiany te, toczące się na poziomie techniczno-ekonomicznym, transformacyjnym i moralnym, znalazły swój późniejszy wyraz w przemianach na poziomie jednostkowym, wyrażającym się w zorientowaniu na samorozwój oraz indywidualizację kosztem zaangażowania w rodzinę i posiadania potomstwa (Szlendak, 2010). Badacze, którzy oceniają kondycję współczesnych małżeństw i rodzin, podzielili się zasadniczo na przeciwstawne fronty. Jedni uważają, że obecnie mamy do czynienia z kryzysem małżeństwa i rodziny czy wręcz zanikiem tych instytucji, natomiast inni mówią jedynie o nieuniknionym procesie ich przemian. Zwolennicy mówienia o kryzysie rodziny opierają swoje poglądy głównie na statystykach dotyczących liczby zawieranych małżeństw, liczbie przeprowadzonych rozwodów, postaw wobec posiadania dzieci czy pracy zawodowej podejmowanej przez kobiety (Szlendak, 2010). Przeciwnie stanowisko głosił natomiast D. M. Newman (1999) mówiący o adaptowaniu się rodziny do warunków życia społecznego, co nie przesądza o zaniku rodziny, tylko o większej jej złożoności, różnorodności (Kwak, 2015). Wskazuje, że rodzina nie jest i nigdy nie będzie statyczną organizacją (Kwak, 2015). Można jedynie w tym kontekście pokusić się o stwierdzenie, że pojęcie rodziny i jej funkcje ulegają znacznym zmianom (Żurek, 2010; Gorbaniuk, 2007; Kawula, 2006; Wróblewska, 2011; Liberska, Matuszewska, 2001; Wójcik-Skwerska, 2023). Ciekawe w tym kontekście wydaje się sprawdzenie, jak jakościowo różnią się różne typy małżeństw. Analizie poddano małżeństwa bezdzietne z wyboru i małżeństwa posiadające dzieci.

W literaturze przedmiotu można spotkać się z niejednoznacznością pojęcia jakości małżeństwa, a także z wielością terminów pokrewnych, które mimo bliskości znaczeniowej nie są z nim tożsame (Ryś, 1994, 1996, 1999, 2010; Rostowski, 1987; Janicka, Niebrzydowski, 1994; Janicka, Liberska, 2014; Strawieńska, 2019). Wynika to ze złożoności tego pojęcia, co przedkłada się na różnorodność czynników ją determinujących, a także brak zgodności w zakresie jej identyfikowania (Jankowiak, 2007). Wśród terminów pokrewnych określających jakość małżeństwa najczęściej wyróżnia się: powodzenie małżeństwa (Braun-Gałkowska, 1992), sukces małżeński (Adamski, 2009), dojrzałość do małżeństwa (Ziemska, 1979), integracja małżeństwa (Janicka, Niebrzydowski, 1994), dobór małżeński (Rostowski, 1987), szczęście małżeńskie (Janiszewski, 1986), satysfakcja małżeńska (Janicka, Niebrzydowski, 1994; Płopa, 2011). Graham Spanier i Robert Lewis – twórcy pojęcia jakości małżeństwa – definiują ten termin jako „subiektywną ocenę związku pary małżeńskiej z uwzględnieniem pewnej liczby wymiarów i ocen” (Spanier, Lewis, 1980, s. 827). Termin ten obejmuje poczucie integracji, satysfakcji, szczęścia i komunikacji, które wcześniej w badaniach były ujmowane jako zmienne zależne (za: Ryś, 1996; Rostowski, 1987). Iwona Janicka i Leon Niebrzydowski opisują jakość małżeńską jako pojęcie wieloznaczne odnoszące się do małżeńskiego szczęścia, zadowolenia, stabilności, integracji. Znaczący wpływ na poziom kontaktów interpersonalnych między małżonkami mają wzajemna otwartość, satysfakcja seksualna oraz empatia (Janicka, Niebrzydowski, 1994). Jan Rostowski (1987), który jest twórcą koncepcji dobranego związku małżeńskiego, zakłada, że koncepcja ta pod wieloma względami jest podobna do koncepcji jakości związku małżeńskiego. W obydwu przypadkach można mówić o istnieniu pewnego kontinuum, na którym mogą być ulokowane poszczególne małżeństwa. Dobrany związek małżeński jest „[...] swoistym procesem, którego wyniki są określane przez odpowiedni stopień: miłości, więzi interpersonalnej, intymności, podobieństwa, pożycia seksualnego, stosunku do dzieci, typu motywów wyboru partnera do małżeństwa” (Rostowski, 1987, s. 30). Z kolei Maria Braun-Gałkowska (1985) wprowadziła pojęcie powodzenia małżeństwa. Zdaniem tej autorki jest to „[...] związek trwały, w subiektywnym poczuciu małżonków oceniany pozytywnie” (s. 22).

Na skutek wielości kryteriów determinujących jakość małżeństwa wysuwanych przez różnych autorów nie jest możliwe stworzenie ujednoczonego zbioru cech opisujących małżeństwo idealne. Trudność ta wynika także z faktu, że pojęcie udanego małżeństwa ma charakter subiektywny, różnie interpretowany przez małżonków, często podlegający zmianie w trakcie trwania małżeństwa (Liberska, Matuszewska, 2001). Szczęście w małżeństwie nie jest stanem raz nadanym, lecz podlegającym ciągłym przemianom (Pielka, 1998). Jakość związku małżeńskiego zależy bowiem od wielu czynników. Do ważniejszych należą: subiektywne zadowolenie małżonków, intymność, sposoby rozwiązywania kwestii spornych, posiadanie wspólnych zainteresowań, typ

osobowości małżonków, wzajemna atrakcyjność fizyczna, motywy wyboru współmałżonka, satysfakcja seksualna, dojrzałość do zawarcia małżeństwa, wsparcie, empatia, podobieństwo potrzeb, komunikacja wewnątrzmałżeńska, styl przywiązania, samoocena (Jarończyk, 2011; Braun-Gałkowska, 1992; Chmielewska, 2012; Plopa, 2008; Janicka, Niebrzydowski, 1994; Wojciszke, 2009). Mieczysław Plopa (2011) opisuje jakość małżeństwa za pomocą takich wymiarów jak: intymność, samorealizacja, podobieństwo i rozczarowanie.

Pragnienie posiadania potomstwa uznawana była dotąd za jeden z głównych motywów wstąpienia w związek małżeński. Funkcja prokreacyjna odgrywa ważną rolę nie tylko jako zadanie przypisane małżeństwu, lecz także jest elementem oczekiwań społecznych względem partnerów (Przybył, 2000, 2003). Może ono z jednej strony być spełnieniem pragnień i marzeń małżonków, a z drugiej – utrudniać bądź uniemożliwiać realizację innych celów (Rostowski, 1987). Możemy mówić o dojrzałych i niedojrzałych motywach posiadania potomstwa. Motywy dojrzałe związane są z traktowaniem dziecka jako wartości samej w sobie, nadrzędnej względem samego małżeństwa, gdzie jest ono upragnioną istotą, której chce się zapewnić potrzebne warunki do życia i rozwoju. Dziecko równocześnie jest przedstawicielem gatunku, społeczności i narodu, dzięki potomstwu człowiek może realizować swą potrzebę rodzicielstwa. Są to motywy o charakterze społecznym, biologicznym, psychologicznym, narodowościowym, a nieraz także religijnym. Ich przeciwieństwo stanowią motywy o charakterze instrumentalnym, kiedy decyzja o posiadaniu dziecka jest próbą ratowania związku, zrobienia przyjemności partnerowi, uzyskania aprobaty ze strony otoczenia, zabezpieczenia się na lata starości. Najczęściej obydwa rodzaje motywów przeplatają się wzajemnie, jednak ważne jest, aby motywy dojrzałe w ostateczności górowały nad instrumentalnymi. Niezwykle istotny jest także fakt, czy dziecko było planowane, chciane. Gdy tak nie było, może być ono źródłem licznych trudności, negatywnych emocji, stresów dla rodziców, co może doprowadzić nawet do rozpadu związku małżeńskiego. Natomiast posiadanie dziecka, które było planowane, pozytywnie koreluje z przystosowaniem oraz szczęściem małżeńskim (Rostowski, 1987). Obecnie, jak pokazują badania, dziecko jest uznawane za wartość cenną, jednak względną, którą można posiadać, lecz nie za wszelką cenę i nie w każdych warunkach (Lesińska-Sawicka, 2007; Banasiak-Parzych, 2009; Blackstone, Steward, 2012; Dźbik-Kluge, 2023). Stanowi ono kwestię świadomego wyboru, a nie obowiązku, co przyczynia się do wzrostu zjawiska świadomego odsuwania w czasie decyzji prokreacyjnych albo też całkowitej z niego rezygnacji (Wacławik, 2012; Garncarek, 2013). Dobrowolna bezdzietność definiowana jest jako nieposiadanie dzieci biologicznych i przysposobionych z własnego wyboru, a nie z powodów niezależnych od osoby (Sakman, 2021; Szelewa, 2021; Garncarek, 2017) i można powiedzieć, że jest zjawiskiem coraz częściej występującym. Publikacje na ten temat pojawiły się w literaturze stosunkowo niedawno, natomiast przybywa badań

w tym obszarze (Michalska, 2005; Owsiejczyk, 2009; Jarmołowska, 2009; Garncarek, 2017; Dybowska, 2018; Strawińska, 2019; Kulinicz, 2022; Dźbik-Kluge, 2023). Badania prowadzone przez lata w Stanach Zjednoczonych wskazują, że znaczna część populacji (5–6%) określa się jako dobrowolnie bezdzietna (Martinez, Daniels, Chandra, 2012). Podobną tendencję obserwuje się w Polsce, gdzie wskaźniki urodzeń, jak podaje Główny Urząd Statystyczny, w ostatnich dekadach ciągle spadają, 1 marca 2021 roku ludność Polski liczyła 38 036,1 tys. osób. Oznacza to, że była ona o 475,7 tys. (1,2%) mniejsza niż podczas spisu z 2011 roku. Mniej więcej do końca 2012 roku Polska notowała dodatni przyrost naturalny. Od tamtej pory dodatni przyrost naturalny występował epizodycznie, a od 2018 roku sytuacja demograficzna zaczęła się wyraźnie pogarszać. W 2018 roku ubyło w Polsce 25,8 tys. Polaków. W 2019 roku było to już 34,8 tys., a przez ostatnie półtora roku około 40 tys. osób. Z badania przeprowadzonego przez CBOS na reprezentatywnej próbie 1084 pełnoletnich mieszkańców Polski w 2022 roku wynika, że wśród najmłodszych respondentów (18–24 lata) odsetek osób, które w ogóle nie chcą mieć dzieci, wynosi 21%. W całej badanej próbie odsetek tych, którzy nie planują mieć dzieci, jest mniejszy, wynosi 15%. Niektóre osoby bezdzietne podejmują decyzję o pozostaniu bezdzietnymi z własnej woli, a nie z powodu czynników, na które nie mają wpływu, takich jak bezpłodność. Dobrowolna bezdzietność ma nie tylko bardzo istotne konsekwencje psychologiczne, lecz także społeczne i demograficzne (Sakman, 2021; Abma, Martinez, 2006; Kelly, 2009; Avison, Furnham, 2015; Garncarek, 2008, 2017; Laszewska-Hellriegel, 2011).

Cel pracy

Aby określić jakość życia małżonków funkcjonujących w rodzinie, postawiono następujące pytanie: Co różnicuje jakościowo małżeństwa bezdzietne z wyboru oraz małżeństwa posiadające dzieci? W ramach obranego celu wyodrębniono dwa pytania badawcze:

- Czy istnieją istotne różnice w ocenie jakości związku małżeńskiego par bezdzietnych z wyboru i par posiadających potomstwo?
- Czy istnieją istotne różnice w sposobie komunikowania się małżonków posiadających potomstwo oraz małżonków bezdzietnych z wyboru?

Metody i materiały

Narzędzie badawcze, którym posłużono się podczas przeprowadzania badań, to ankieta (przygotowana w dwóch wersjach – dla małżeństw z potomstwem oraz małżeństw

bezdzielnym z wyboru). Celem ankiety było zebranie podstawowych informacji dotyczących osób badanych, tworzonego przez nich związku, motywów zawarcia związku małżeńskiego, a także motywów decyzji o posiadaniu potomstwa bądź motywów decyzji o bezdzietności z wyboru. Wykorzystano również Kwestionariusz Dobranego Małżeństwa (KDM-2) M. Plopy i Kwestionariusz Komunikacji Małżeńskiej (KKM) M. Plopy.

Dobór próby w niniejszych badaniach był celowy. W badaniu wzięły udział 124 osoby zamieszkujące miasta położone na terenie województwa śląskiego. Wiek osób badanych mieścił się w przedziale 25–39 lat. Połowę próby (31 par) stanowiły małżeństwa posiadające co najmniej jedno dziecko, natomiast pozostałe małżeństwa (31 par) deklarowały bycie w związku bezdzietnym z wyboru. Małżeństwa zostały pozyskane do badań poprzez zamieszczenie ogłoszenia o prowadzonych badaniach na forum internetowym oraz poprzez dobrowolny udział w badaniu studentów Uniwersytetu w Bielsku-Białej (dawne ATH).

Analiza otrzymanych rezultatów

Aby móc dokonać porównania małżeństw posiadających dzieci i małżeństw bezdzietnych z wyboru, pary te zostały dobrane ze względu na podobieństwo takich zmiennych demograficznych jak: wiek, wykształcenie, staż związku. Dane przedstawia tabela 1.

Tabela 1
Dane demograficzne

Wiek	małżeństwa z dzieckiem/ dziećmi		małżeństwa bezdzietne z wyboru	
	n	%	n	%
poniżej 25 lat	4	6,45	4	6,45
25–29 lat	30	48,38	30	48,38
30–34 lat	20	32,25	20	32,25
powyżej 36 lat	8	12,90	8	12,90
Wykształcenie				
podstawowe	6	9,67	4	6,45
średnie	25	40,32	23	37,09
wyższe	31	50	35	56,45

	małżeństwa z dzieckiem/ dziećmi		małżeństwa bezdzietne z wyboru	
Staż związku				
2–3 lata	28	45,16	30	48,38
4–5 lat	26	41,93	22	35,48
powyżej 6 lat	8	12,9	10	16,12
Charakter rodziny generacyjnej				
pełna	43	69,35	35	56,45
niepełna	7	11,30	19	30,64
zrekonstruowana	12	19,35	8	12,90

Źródło: Opracowanie własne.

Dane przedstawione w tabeli 1 dotyczące wieku osób badanych pokazują, że najliczniejszą grupę wiekową stanowiły osoby z przedziału 25–29 lat (48,38%). Wiek pozostałych osób badanych mieścił się w granicach 30–34 lat (32,26%), natomiast najmniej liczną grupę stanowiły osoby w wieku powyżej 36 lat (12,90%).

Do badań pozyskano najwięcej par ze stażem związku 2–3 lat (45,16% małżeństw z dzieckiem/dziećmi i 28,38% małżeństw bezdzietnych z wyboru). Mniej liczną grupę stanowiły małżeństwa ze stażem 4–5 lat (41,93% małżeństw z dzieckiem/dziećmi i 35,48% małżeństw bezdzietnych z wyboru). Najmniejszą grupą były małżeństwa ze stażem powyżej 6 lat (w obu badanych grupach).

Większość badanych osób miała wykształcenie wyższe (50% małżeństw z dzieckiem/dziećmi i 56,45% małżeństw bezdzietnych z wyboru) bądź średnie (40,32% małżeństw z dzieckiem/dziećmi i 37,10% małżeństw bezdzietnych z wyboru). Nieliczną część stanowiły osoby z wykształceniem podstawowym (9,68% małżeństw z dzieckiem/dziećmi i 6,45% małżeństw bezdzietnych z wyboru). W niepełnej rodzinie wychowało się 11,30% małżeństw z dzieckiem/dziećmi i 30,65% małżeństw bezdzietnych z wyboru. W rodzinie zrekonstruowanej wychowało się 19,35% małżeństw z dzieckiem/dziećmi i 12,90% małżeństw bezdzietnych z wyboru.

Kolejnym krokiem analizy jakości związku małżeńskiego było ustalenie motywów, którymi kierowali się małżonkowie, kiedy podejmowali decyzję o posiadaniu potomstwa. Uzyskane wyniki prezentuje tabela 2.

Tabela 2

Motywy związane z posiadaniem potomstwa wśród małżeństw posiadających potomstwo

Czynniki mające wpływ na podjęcie decyzji o posiadaniu dzieci	Kobiety		Mężczyźni	
	N	%	N	%
Naciski społeczne (rodzina, znajomi)	1	3,23	3	9,68
Wsparcie na lata starości	3	9,68	2	6,45
Pragnienie przekazania własnych cech, wartości, nazwiska, majątku	14	45,16	22	70,89
Miłość dzieci będąca wartością samą w sobie	23	74,19	19	61,29
Przekonanie, że dziecko cementuje związek małżeński	16	51,61	10	32,26
Potrzeba spełnienia się w roli rodzica	14	45,16	9	29,03
Przekonanie, że dziecko to prawdziwy sens życia	5	16,13	3	9,68
Strach przed samotnością	3	9,68	2	6,45
Nalegania partnera w sprawie posiadania dzieci	2	6,45	3	9,68
Obowiązek religijny	1	3,23	1	3,23
Przekonanie, że potomstwo to powód do dumy, szansa podniesienia prestiżu osobistego i społecznego	7	22,58	14	45,16
Naturalna kolej, główny cel małżeństwa	4	12,90	5	16,13

Adnotacja: Liczby nie sumują się.*Źródło:* Opracowanie własne.

Dane zawarte w tabeli 2 pokazują, że zarówno kobiety, jak i mężczyźni jako główny motyw posiadania potomstwa wskazali: miłość dzieci będąca wartością samą w sobie (74,19% kobiet i 61,29% mężczyzn), pragnienie przekazania własnych cech, warto-

ści, nazwiska, majątku (45,16% kobiet i 70,89% mężczyzn), przekonanie, że dziecko cementuje związek małżeński (51,61% kobiet i 32,26% mężczyzn), potrzeba spełnienia się w roli rodzica (45,16% kobiet i 29,03% mężczyzn), przekonanie, że potomstwo to powód do dumy, szansa podniesienia prestiżu osobistego i społecznego (22,58% kobiet i 45,16% mężczyzn). Wyniki te wskazują także na istnienie pewnej różnicy w podejmowaniu decyzji prokreacyjnych pomiędzy kobietami i mężczyznami. Mężczyźni częściej wybierali motywy związane ze statusem społecznym, sprawą dziedziczenia cech, nazwiska i majątku, co może być związane z potrzebą zapewniania dziecku zaplecza finansowego oraz majątku. Natomiast kobiety bardziej zwracają uwagę na sferę uczuciową, zapewnienie dziecku właściwej opieki. Kolejne miejsca zajmują takie motywy jak: przekonanie, że dziecko to prawdziwy sens życia (16,13% kobiet i 9,68% mężczyzn), naturalna kolej, główny cel małżeństwa (12,9% kobiet i 16,3% mężczyzn), wsparcie na lata starości (9,68% kobiet i 6,45% mężczyzn), strach przed samotnością (9,68% kobiet i 6,45% mężczyzn), naleganie partnera odnośnie do posiadania dziecka (6,45% kobiet i 9,68% mężczyzn). Najmniej osób wskazało motywy: naciski społeczne (3,23% kobiet i 9,68% mężczyzn) oraz obowiązek religijny (3,23% kobiet i 3,23% mężczyzn).

Uzyskane wyniki pokazują, że współcześnie małżonkowie głównie opierają swą decyzję o posiadaniu dziecka na czynnikach natury emocjonalnej. Traktują dziecko jako źródło radości, spełnienia, pociechy, możliwości spełnienia się w roli rodzicielskiej. Na dalszy plan schodzą motywy wiążące się z korzyściami materialnymi w postaci zabezpieczenia na lata starości. Religia i społeczeństwo nie są znaczącym źródłem nacisku przy podejmowaniu decyzji prokreacyjnych, która pozostaje indywidualną sprawą małżonków.

Kolejnym krokiem było wskazanie przez partnerów z małżeństw deklarujących celową bezdzietność motywów podjęcia bezdzietnego stylu życia. Motywy zostały wyodrębnione na podstawie przeglądu literatury (Garncarek, 2013; Rostowski, 2009; Waclawik, 2012). Uzyskane wyniki prezentuje tabela 3.

Tabela 3

Motywy związane z podjęciem decyzji o świadomej bezdzietności wśród małżeństw bezdzietnych z wyboru

Czynniki mające wpływ na decyzję dotyczącą bezdzietności z wyboru	Kobieta		Mężczyzna	
	N	%	N	%
Negatywne nastawienie do dzieci	7	22,58	4	12,90
Obawa przed pogorszeniem jakości małżeństwa	18	58,06	21	67,74

Czynniki mające wpływ na decyzję dotyczącą bezdzietności z wyboru	Kobieta		Mężczyzna	
	N	%	N	%
Traumatyczne doświadczenia z dzieciństwa	1	3,26	0	0
Lęk przed ciążą i porodem	5	16,13	0	0
Niewystarczająca polityka prorodzinna	1	3,26	0	0
Względy ekonomiczne	14	45,16	17	54,84
Względy środowiskowe	0	0	0	0
Potrzeba samorozwoju, skupienia uwagi na karierze zawodowej	16	51,61	25	80,65
Brak potrzeby emocjonalnej	6	19,35	12	38,71
Niechęć do łączenia pracy zawodowej z rodzicielstwem	3	9,68	4	12,90
Brak predyspozycji osobowościowych	11	35,48	6	19,35
Obawa przed utratą dotychczasowej atrakcyjności fizycznej	9	29,03	0	0
Wygoda	2	6,45	4	12,90

Adnotacja: Liczby nie sumują się.

Źródło: Opracowanie własne.

Uzyskane wyniki sugerują, że wśród mężczyzn najczęstszym motywem podejmowania bezdzietnego stylu życia jest potrzeba samorozwoju, skupienia uwagi na karierze zawodowej (80,65% mężczyzn). U kobiet motyw ten uplasował się na drugiej pozycji (51,61% kobiet), tuż po obawie przed pogorszeniem małżeństwa (58,06% kobiet), który z kolei u badanych mężczyzn zdobył pozycję drugą (67,74% mężczyzn). Na kolejnym miejscu znalazły się względy ekonomiczne (45,16% kobiet i 54,84% mężczyzn), brak predyspozycji osobowościowych (35,48% kobiet i 19,35% mężczyzn), brak potrzeby emocjonalnej (19,35% kobiet i 38,71% mężczyzn), negatywne nastawienie do dzieci (22,58% kobiet i 12,90% mężczyzn), niechęć do łączenia pracy zawodowej z rodzicielstwem (9,68% kobiet i 12,90% mężczyzn), wygoda (6,45% kobiet i 12,90% mężczyzn). Część motywów została wybrana jedynie przez kobiety. Należą do nich lęk przed ciążą i porodem (16,13%), obawa przed utratą dotychczasowej atrakcyjności fizycznej (29,03%), niewystarczająca polityka prorodzinna (3,26%), traumatyczne doświadczenia z dzieciństwa (3,26%). Uzyskane wyniki zgadzają się z wynikami badań prowadzonych na ten temat (Jarmołowska, 2009; Waclawik, 2012), wskazującymi,

że wśród głównych motywów podejmowania bezdzietnego stylu życia małżonkowie odwołują się do potrzeby samorozwoju i potrzeby skupienia uwagi na karierze zawodowej. Ważną rolę odgrywa u kobiet obawa przed utratą dotychczasowej atrakcyjności fizycznej (Waławik, 2012; Muszyński, 2009). Urodzenie dziecka może być postrzegane przez kobietę jako czynnik, który osłabia jej ciało, nadaje jej nieatrakcyjny wygląd, co rodzi kompleksy i wpływa na spadek samooceny (Muszyński, 2009). Dość znaczącą rolę na pozostałych pozycjach odegrały motywy osobiste, takie jak brak predyspozycji osobowościowych, brak potrzeby emocjonalnej, negatywne nastawienie do dzieci, niechęć do łączenia pracy zawodowej z rodzicielstwem czy wygoda. Wskazuje to na dominację motywów egoistycznych, indywidualistycznych, w których realizacja własnych potrzeb góruje nad pozostałymi.

Aby sprawdzić, czy w badanej grupie występują różnice w subiektywnej ocenie jakości związku małżeńskiego przez małżeństwa posiadające potomstwo oraz małżeństwa bezdzietne z wyboru, dokonano obliczeń statystycznych przy zastosowaniu programu SPSS. W tabeli 4 przedstawiono statystyki opisowe dla skal analizowanych w badaniu.

Tabela 4
Statystyki opisowe dla skal analizowanych w badaniu

Skala	M	Me	SD	Min	Maks	S-W	P
<i>Poziom dobranego małżeństwa</i>							
Intymność	5,98	6	1,23	4	9	0,93	< 0,001
Samorealizacja	5,83	6	1,13	3	8	0,92	< 0,001
Podobieństwo	6,50	6,5	1,33	4	9	0,94	< 0,001
Rozczarowanie	4,24	4	1,21	1	7	0,93	< 0,001
<i>Poziom komunikacji małżeńskiej</i>							
Zachowanie własne – wsparcie	5,95	6	1,48	3	9	0,94	< 0,001
Zachowanie własne – zaangażowanie	6,26	6	1,43	3	9	0,94	< 0,001
Zachowanie własne – deprecjacja	3,30	3	1,18	1	6	0,93	< 0,001
Zachowanie partnera – wsparcie	6,58	7	1,22	4	9	0,92	< 0,001

Skala	M	Me	SD	Min	Maks	S-W	P
Zachowanie partnera – zaangażowanie	6,52	7	1,33	3	9	0,94	< 0,001
Zachowanie partnera – deprecjacja	3,42	3	1,24	1	6	0,94	< 0,001

Adnotacja: M – średnia; Me – mediana; SD – odchylenie standardowe; Min – minimum; Maks – maksimum; S-W – test Sharpio-Wilka; p – poziom istotności.

Źródło: Opracowanie własne.

Aby sprawdzić, czy w badanej grupie występują różnice w subiektywnej ocenie jakości związku małżeńskiego przez małżeństwa posiadające potomstwo oraz małżeństwa bezdzietne z wyboru, posłużono się Kwestionariuszem Dobranego Małżeństwa (KDM-2), pozwalającym określić poziom intymności, samorealizacji, podobieństwa i rozczarowania związkiem. Przeprowadzono analizy testem U Manna-Whitneya. W tabeli 5 znajdują się statystyki opisowe dla zmiennych analizowanych w badaniu.

Tabela 5

Porównanie małżeństw posiadających potomstwo i małżeństw bezdzietnych z wyboru – Kwestionariusz Dobranego Małżeństwa

Skala	Posiadanie dzieci	Średnia	Odchylenie standardowe	Wynik testu Z	Poziom istotności
Ogółem	Nie	107,69	6,00	1,02	0,307
	Tak	106,71	5,96		
Intymność	Nie	6,21	1,24	2,09*	0,036*
	Tak	5,74	1,19		
Samorealizacja	Nie	6,02	1,06	1,78	0,075
	Tak	5,65	1,17		
Podobieństwo	Nie	6,24	1,45	2,05*	0,040*
	Tak	6,76	1,17		
Rozczarowanie	Nie	4,35	1,22	1,06	0,289
	Tak	4,13	1,21		

Adnotacja: Wyniki istotne oznaczono *.

Źródło: Opracowanie własne.

Uzyskane wyniki badania testem niezależności wskazują na istnienie istotnych statystycznie różnic w takich skalach jak intymność oraz podobieństwo. Małżeństwa posiadające dzieci w skali intymności uzyskały niższe wyniki niż małżeństwa bezdzietne z wyboru, co może świadczyć o odczuwaniu mniejszej satysfakcji wynikającej z bycia w bliskim związku z małżonkiem, a także mniejszej motywacji do pracy nad związkiem, jego jakością i szczęściem obydwu partnerów. Można przypuszczać, że w małżeństwach bezdzietnych z wyboru występuje większa koncentracja na związku i utrzymaniu intymnych relacji z partnerem, niż ma to miejsce w małżeństwach posiadających potomstwo. Wychowanie dzieci często powoduje przeniesienie koncentracji małżonków z bycia partnerem na bycie rodzicem. Małżonkowie nieraz wręcz zapominają o partnerze, o wzajemnym okazywaniu sobie wsparcia, czułości i bezpieczeństwa, a przelewają wszelkie uczucia na dziecko, co nie sprzyja budowaniu intymnych relacji partnerskich. Małżeństwa posiadające potomstwo uzyskały natomiast wyższe wyniki na skali podobieństwa, co sugeruje, że partnerzy w tych związkach mają bardziej zbliżone do siebie poglądy związane z rozwijaniem związku, kultywowaniem tradycji i spędzaniem czasu wolnego, niż ma to miejsce w małżeństwach bezdzietnych z wyboru. Uzyskane wyniki są zgodne z danymi mówiącymi o tym, że małżeństwa bezdzietne z wyboru są mniej religijne i mniej przywiązane do tradycji niż małżeństwa posiadające potomstwo (Slany, 2008).

W prowadzonych badaniach sprawdzono także, czy małżeństwa bezdzietne z wyboru oraz małżeństwa posiadające potomstwo różniły się między sobą pod względem poziomu komunikacji małżeńskiej. W tym celu posłużono się Kwestionariuszem Komunikacji Małżeńskiej (KKM), składającym się z dwóch wersji. Wersja pierwsza pozwala na ocenę własnych zachowań, natomiast wersja druga na ocenę zachowań partnera. Przeprowadzono analizy testem U Manna-Whitneya. Wyniki zostały umieszczone w tabeli 6.

Tabela 6

Porównanie małżeństw posiadających potomstwo i małżeństw bezdzietnych z wyboru – Kwestionariusz Komunikacji Małżeńskiej

Skala	Posiadanie dzieci	Średnia	Odchylenie standardowe	Wynik testu Z	Poziom istotności
Zachowanie własne – wsparcie	Nie	6,05	1,48	0,68	0,498
	Tak	5,85	1,49		
Zachowanie własne – zaangażowanie	Nie	6,55	1,34	2,22*	0,026*
	Tak	5,97	1,47		
Zachowanie własne – deprecjacja	Nie	3,42	1,14	1,20	0,230
	Tak	3,18	1,22		

Skala	Posiadanie dzieci	Średnia	Odchylenie standardowe	Wynik testu Z	Poziom istotności
Zachowanie partnera – wsparcie	Nie	6,60	1,25	0,14	0,886
	Tak	6,56	1,20		
Zachowanie partnera – zaangażowanie	Nie	6,26	1,45	2,07*	0,038*
	Tak	6,79	1,16		
Zachowanie partnera – deprecjacja	Nie	3,65	1,23	2,00*	0,046*
	Tak	3,19	1,23		

Adnotacja: Wyniki istotne zaznaczono *.

Źródło: Opracowanie własne.

Analizy wykazały, że małżeństwa posiadające potomstwo wyżej niż małżeństwa bezdzietne z wyboru oceniały zaangażowanie partnera w tworzenie związku, przejawiające się poprzez okazywanie uczuć bliskości i zrozumienia oraz zapobieganie konfliktom w związku. Uzyskane wyniki mogą wynikać z samej istoty związku, jaki tworzą małżeństwa bezdzietne z wyboru. Są to nieraz wzajemne układy (także finansowe) partnerów, gdzie małżonkowie są pochłonięci karierą, a małżeństwo i partnera przesuwają na dalszy plan. Co ciekawe, jednocześnie małżeństwa posiadające potomstwo niżej oceniły własne zaangażowanie w tworzony związek niż małżeństwa bezdzietne z wyboru. Uzyskane wyniki można próbować wytłumaczyć w co najmniej dwojaki sposób. Po pierwsze, można przypuszczać, że osoby posiadające dzieci wymagają od swych partnerów mniejszego zaangażowania na rzecz potomstwa bądź też próbują usprawiedliwiać braki w tej sferze obecnością dzieci, co przedkłada się na wyższe wyniki w ocenie zaangażowania partnera. Jednocześnie, gdy oceniają własne zaangażowanie w związek, spostrzegają rzeczywiste braki w tej sferze. Ponadto małżeństwa posiadające dzieci niżej oceniły swych partnerów na skali deprecjacji przejawiającej się poprzez okazywanie agresji, braku poszanowanie wobec partnera niż małżeństwa bezdzietne z wyboru. Można przypuszczać, że małżonkowie posiadający potomstwo rzadziej pozwalają sobie na wybuchy agresji czy kłótnie, bo zdają sobie sprawę, że świadkami tych scen mogą być dzieci.

Wnioski

Mimo licznych dyskusji podejmowanych na temat kryzysu i przemian, którym podlega instytucja małżeństwa we współczesnych czasach, wciąż jest ona istotną formą

życia społecznego, której nadaje się doniosłe znaczenie niezależnie od kultury czy okresu historycznego. Wyniki uzyskanych analiz pozwalają na stwierdzenie, że małżeństwa posiadające dzieci i małżeństwa bezdzielne z wyboru różnią się między sobą. Analiza jakościowa przyczyn zawarcia związku małżeńskiego wśród małżeństw posiadających potomstwo i małżeństw bezdzielnych z wyboru pozwala stwierdzić znaczny udział czynników uczuciowych i osobowościowych w podejmowaniu decyzji o zawarciu małżeństwa. Wśród małżeństw bezdzielnych z wyboru dużą rolę odgrywa dodatkowo motyw satysfakcji z pożycia seksualnego, który wśród tych osób nakierowany jest na dawanie/uzyskanie przyjemności z wyłączeniem pragnienia posiadania potomstwa. Można sądzić, że motyw ten odgrywa aż tak ważną rolę, zwłaszcza wśród małżeństw bezdzielnych z wyboru (którzy są zwykle ludźmi sukcesu, „żyją szybko”), za sprawą oddziaływania chociażby środków masowego przekazu, lansujących obraz idealnego związku, który jest pełen namiętności i żaru, ale taki obraz rzadko odzwierciedla rzeczywiste funkcjonowanie małżeństwa. Uzyskane wyniki potwierdzają fakt, że małżeństwa są zawierane głównie ze względów natury emocjonalnej i osobowościowej, a motyw miłości odgrywa kluczową rolę. Natomiast w przeszłości znaczącą rolę odgrywały chociażby koneksje rodzinne czy kwestie majątkowe. Osoby zamierzające zawrzeć związek małżeński nie kierują się pobudkami egoistycznymi, korzyściami majątkowymi czy modą.

Z przeprowadzonych badań można także wysunąć wnioski, że małżonkowie swą decyzję o posiadaniu dziecka opierają głównie na czynnikach natury emocjonalnej, traktując dziecko jako źródło radości, spełnienia, pociechy, możliwości spełnienia się w roli rodzicielskiej. Na dalszy plan schodzą motywy wiążące się z korzyściami materialnymi w postaci zabezpieczenia na lata starości. Religia i społeczeństwo nie stanowią obecnie znaczącego źródła nacisku przy podejmowaniu decyzji prokreacyjnych, która pozostaje indywidualną sprawą małżonków. W przypadku małżeństw bez dzieci decyzję o świadomej bezdzielności małżonkowie podejmują z uwagi na potrzebę samorozwoju, skupienia uwagi na karierze zawodowej, obawy przed pogorszeniem małżeństwa, ze względów ekonomicznych oraz z obawy przed brakiem posiadania predyspozycji osobowościowych.

Jednocześnie przeprowadzona analiza jakości związku małżeńskiego pozwala także na wysunięcie wniosków, że małżeństwa posiadające dzieci charakteryzował niższy poziom intymności niż małżeństwa bezdzielne z wyboru, co może być związane ze zwiększoną koncentracją rodziców na wychowaniu potomstwa i przejściu z roli partnera do roli rodzica, przy równoczesnym zaniedbaniu potrzeb małżonka. Małżeństwa posiadające potomstwo uzyskały natomiast wyższy wynik niż małżeństwa bezdzielne z wyboru w skali podobieństwa, mówiącej o zgodności partnerów w zakresie sposobu spędzania czasu wolnego, kultywowania tradycji czy podejścia do sfery duchowości. Małżeństwa posiadające potomstwo wyżej ceniły także zaangażowanie partnera w związku niż małżeństwa bezdzielne z wyboru. Równocześnie małżonkowie posiadający dzieci cenili niżę własne zaangażowanie niż małżonkowie bezdzielni z wyboru, co może od-

zwierciedlać rzeczywistą refleksję tych osób, które zdają sobie sprawę, że wychowanie dzieci jest zajęciem czasochłonnym, przez co relacje małżeńskie nieraz mogą na tym tracić. Wnioski uzyskane z przeprowadzonych badań mogą przyczynić się do lepszego zrozumienia funkcjonowania małżeństw bezdzietnych z wyboru, co pozwoli walczyć ze stereotypowym myśleniem na temat tej grupy i lepiej zrozumieć mechanizmy związane z podejmowaniem decyzji o podjęciu dzietnego lub bezdzietnego stylu życia.

Bibliografia

- Abma, J. C., Martinez, G. M. (2006). Childlessness among older women in the United States: Trends and profiles [Bezdziethność wśród starszych kobiet w Stanach Zjednoczonych: trendy i profile]. *Journal of Marriage and Family*, 68(4), 1045–1056. DOI: 10.1111/j.1741-3737.2006.00312.x.
- Adamski, F. (2009). Małżeństwo i rodzina – instytucja społeczna i wspólnota miłości. W: F. Adamski (red.), *Miłość, małżeństwo, rodzina: Praca zbiorowa* (ss. 7–18). Kraków: Wydawnictwo Petrus.
- Avison, M., Furnham, A. (2015). Personality and voluntary childlessness [Osobowość i dobrowolna bezdzietność]. *Journal of Population Research*, 32(1), 45–67. DOI: 10.1007/s12546-014-9140-6.
- Banasiak-Parzych, B. (2009). Bezdziethni z wyboru. *Charaktery*, 2, 32–35.
- Blackstone, A., Stewart, M. D. (2012). Choosing to be childfree: Research on the decision not to parent [Wybór bezdzietności: badania nad decyzją o nierodzicielstwie]. *Sociology Compass*, 6(9), 718–727. DOI: 10.1111/j.1751-9020.2012.00496.x.
- Braun-Gałkowska, M. (1985). *Miłość aktywna: Psychiczne uwarunkowania powodzenia małżeństwa*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax.
- Braun-Gałkowska, M. (1992). *Psychologiczna analiza systemów rodzinnych osób zadowolonych i niezadowolonych z małżeństwa*. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Chmielewska, M. (2012). Jakość związku małżeńskiego a uzależnienie interpersonalne (cz. II). *Fides et Ratio*, 1, 90–113.
- Dybowska, E. (2018). Współczesne formy życia rodzinnego i małżeńskiego. W: B. Sieradka-Baziur (red.), *Pedagogika rodziny na początku XXI wieku w świetle pojęć i terminów* (ss. 35–38). Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum.
- Dźbik-Kluge, J. (2023). *Bezdziethne z wyboru*. Warszawa: Wydawnictwo W.A.B.
- Garncarek, E. (2008). Dobrowolna bezdzietność jako nowa jakość życia w świetle wypowiedzi autorów postów internetowych. W: A. Gawor, A. Głębocka (red.), *Jakość życia współczesnego człowieka: Wybrane problemy* (ss. 103–117). Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.

-
- Garncarek, E. (2013). Niepodejmowanie roli rodzicielskiej jako przejaw procesów indywidualizacji i upodmiotowienia jednostek. W: K. Slany (red.), *Zagadnienia małżeństwa i rodzin w perspektywie feministyczno-genderowej*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Garncarek, E. (2017). Podejmowanie decyzji o dobrowolnej bezdzietności w kontekście jakości relacji małżeńskiej. *Dyskursy Młodych Andragogów*, 18, 373–387. DOI: 10.34768/dma.vi18.92.
- Gorbaniuk, J. (2007). Sytuacja rodziny we współczesnym społeczeństwie: Wiodące kierunki badań nad rodziną. W: J. Gorbaniuk (red.), *Sytuacja rodziny we współczesnym społeczeństwie: Doświadczenia Europy Środkowo-Wschodniej* (ss. 7–13). Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Lubelska Szkoła Biznesu Fundacji Rozwoju KUL.
- GUS. (2024). *Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2021*. Pobrane z: <https://stat.gov.pl/spisy-powszechnie/nsp-2021/nsp-2021-wyniki-ostateczne/>.
- Janicka, I., Niebrzydowski, L. (1994). *Psychologia małżeństwa: Zafascynowanie partnerem, otwartość, empatia, miłość, seks*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Janicka, I., Liberska, A. (2014). *Psychologia rodziny*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Jankowiak, B. (2007). Problematyka jakości i trwałości relacji partnerskich w teorii i badaniach. *Przegląd Terapeutyczny*, 3, 1–25.
- Janiszewski, L. (1986). *Sukces małżeński w rodzinach marynarzy*. Warszawa – Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Jarmołowska, A. (2009). Psychologiczna problematyka bezdzietności zamierzonej u żon i mężów. W: T. Rostowska (red.), *Psychologia rodziny: Małżeństwo i rodzina wobec współczesnych wyzwań* (ss. 183–194). Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Jarończyk, B. (2011). Jakość życia małżeńskiego kobiet w okresie „pustego gniazda”. W: H. Liberska, A. Malina (red.), *Wybrane problemy współczesnych małżeństw i rodzin* (ss. 121–129). Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Kawula, S. (2006). *Kształty rodziny współczesnej: Szkice familologiczne*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Kelly, M. (2009). Women’s voluntary childlessness: A radical rejection of motherhood? [Dobrowolna bezdzietność kobiet: radykalne odrzucenie macierzyństwa?]. *Women’s Studies Quarterly*, 37(2), 157–172. DOI: 10.1353/wsq.0.0164.
- Kulinicz, R. (2022). Różnice osobowościowe między kobietami świadomie bezdzietnymi a matkami i kobietami, które chcą mieć dzieci. *Polskie Forum Psychologiczne*, 27(4), 419–434. DOI: 10.34767/PFP.2022.04.03.
- Kwak, A. (2012). Od i do małżeństwa i rodziny: „Czas” rodziny – „czas” jednostki. W: A. Kwak, M. Bieńko (red.), *Wielość spojrzeń na małżeństwo i rodzinę* (ss. 39–60). Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.

-
- Kwak, A. (2015). Współczesna rodzina – czy tylko problem struktury zewnętrznej? W: I. Taranowicz, S. Grotowska (red.), *Rodzina wobec wyzwań współczesności: Wybrane problemy*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza Arboretum.
- Laszewska-Hellriegel, M. (2011). Czynniki mające wpływ na podejmowanie decyzji o posiadaniu dziecka przez potencjalnych rodziców: Analiza pieniężnych i niepieniężnych kosztów oraz zysków z posiadania dziecka. W: A. Kotlarska-Michalska (red.), *Dysfunkcje rodziny* (ss. 57–77). Poznań: Wydawnictwo UAM.
- Lesińska-Sawicka, M. (2007). Wartość dziecka w życiu kobiety (opinie kobiet rodzących pierwsze dziecko w wieku 20–30 lat a opinie matek w wieku 35 i więcej lat). *Śląskie Studia Filozoficzne*, 6, 111–126.
- Liberska, H., Matuszewska, M. (2001). Wybrane psychologiczno-społeczne mechanizmy funkcjonowania małżeństwa. W: H. Liberska, M. Matuszewska (red.), *Małżeństwo: Męskość, kobiecość, miłość, konflikt* (ss. 13–46). Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora.
- Martinez, G., Daniels, K., Chandra, A. (2012). Fertility of men and women aged 15–44 years in the United States: National Survey of Family Growth 2006–2010 [Płodność mężczyzn i kobiet w wieku 15–44 lat w Stanach Zjednoczonych: Narodowe badanie wzrostu rodziny 2006–2010]. *National Health Statistics Reports*, 51, 1–28.
- Michalska, A. (2005). Od wielodzietności do bezdzietności? Przemiany w poglądach na posiadanie dzieci i ich uwarunkowania. W: A. Michalska (red.), *Dylematy współczesnych rodzin* (ss. 127–139). Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza.
- Muszyński, W. (red.). (2009). „*Kocha się raz?*”: *Miłość w relacjach partnerskich i rodzinnych*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Newman, D. M. (1999). *Sociology of families* [Socjologia rodziny]. London – New Delhi: Pine Forge Press, SAGE Publications.
- Owsiejczyk, A. (2009). Czynniki wpływające na postawy młodych ludzi wobec prokreacji. W: Pielka, H. (1998). Nowożeńcy o własnym małżeństwie i rodzinie. *Roczniki Socjologii Rodziny*, 10, 267–276.
- Płopa, M. (2008). *Więzi w małżeństwie i rodzinie: Metody badań*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Płopa, M. (2011). *Psychologia rodziny: Teoria i badania*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Przybył, I. (2000). Postawy małżonków bezdzietnych wobec rodzicielstwa. *Roczniki Socjologii Rodziny*, 12, 83–96.
- Przybył, I. (2003). Przyczyny, płaszczyzny i przebieg konfliktów w małżeństwach bezdzietnych. W: Z. Tyszka (red.), *Życie rodzinne: Uwarunkowania makro i mikrostrukturalne* (ss. 113–131). Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.

-
- Rostowski, J. (1987). *Zarys psychologii małżeństwa: Psychologiczne uwarunkowania dobranego związku małżeńskiego*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Rostowski, J. (2009). Współczesne przemiany rozumienia związku małżeńskiego. W: T. Rostowska (red.), *Psychologia rodziny: Małżeństwo i rodzina wobec współczesnych wyzwań* (ss. 15–46). Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Ryś, M. (1994). Skala Jakości Związku Małżeńskiego: Jakość i trwałość małżeństw: Propozycja skali. *Problemy Rodziny*, 4, 19–24.
- Ryś, M. (1996). Jakość małżeństwa a komunikowanie się małżonków i sposoby rozwiązywania wzajemnych konfliktów. *Problemy Rodziny*, 5, 5–16.
- Ryś, M. (1999). *Psychologia małżeństwa w zarysie*. Warszawa: Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej Ministerstwa Edukacji i Narodowej.
- Ryś, M. (2010). Miłość jako psychologiczna podstawa wspólnoty małżeńskiej. *Fides et Ratio*, 4(4), 22–30.
- Sakman, E. (2021). Voluntary childlessness: A review of the factors underlying the decision not to have children [Dobrowolna bezdzietność: przegląd czynników leżących u podstaw decyzji o nieposiadaniu dzieci]. *Studies in Psychology*, 41(1), 83–109. DOI: 10.26650/SP2020-0105.
- Slany, K. (2008). *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*. Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos.
- Spanier, G. B., Lewis, R. A. (1980). Marital quality: A review of the seventies [Jakość małżeńska: przegląd lat siedemdziesiątych]. *Journal of Marriage and Family*, 42(4), 825–839. DOI: 10.2307/351827.
- Strawińska, A. (2019). Patchwork family – społeczna redefinicja pojęcia rodziny. W: L. Mariak (red.), *Współczesny i dawny obraz rodziny w języku* (ss. 387–414). Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Szelewa, D. (2021). When family policy doesn't work: Motives and welfare attitudes among childfree persons in Poland [Kiedy polityka rodzinna nie działa: Motywy i postawy opiekuńcze wśród osób bezdzietnych w Polsce]. *Social Inclusion*, 10(3), 194–205. DOI: 10.17645/si.v10i3.5504.
- Szlendak, T. (2010). *Socjologia rodziny: Ewolucja, historia, zróżnicowanie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Szymczak, J. (2022). Definicje rodziny. *Studia nad Rodziną*, 6, 2(11), 151–165.
- Wacławik, S. (2012). W stronę społeczeństwa bez dzieci – przyczyny celowej bezdzietności. *Palimpsest*, 3, 22–38.
- Wojciszke, B. (2009). *Psychologia miłości: Intymność, namiętność, zobowiązanie*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Wróblewska, J. (2011). Rodzina dziś i jutro: Perspektywa zmiany w obrębie małżeństwa i rodziny w świetle futurologiczno-socjologicznej koncepcji Alvina Tofflera.

-
- W: M. Świątkiewicz-Mośny (red.), *Rodzina: Kondycja i przemiany* (ss. 11–24). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Wójcik-Skwarska, A. (2023). Teoretyczne i definicyjne ujęcia rodziny w świetle literatury przedmiotu oraz przepisów prawa. *Law, Education, Security*, 121(4), 83–101. DOI: 10.52694/ThPSR.121.12.
- Ziemska, M. (1979). *Rodzina a osobowość*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Żurek, A. (2010). Atrakcyjność instytucji małżeństwa we współczesnych społeczeństwach. W: A. Kotlarska-Michalska (red.), *Zalety i wady życia w rodzinie i poza rodziną* (ss. 93–107). Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.